
1920-2020

100 LAT POLSKIEGO TOWARZYSTWA FIZYCZNEGO

... patrząc na nowe wydarzenia nie usiłujemy przewidywać przyszłości,
zanim nie podjęliśmy trudu, by zrozumieć przeszłość”.

Patrick M.S. Blackett, laureat Nagrody Nobla (1948)

Polskie Towarzystwo Fizyczne w Poznaniu

Henryk Drozdowski

Wydział Fizyki, Zakład Fizyki Dielektryków, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Streszczenie. Przed I. wojną światową istniała w Poznaniu szkoła wyższa *Königliche Akademie zu Posen* (Królewska Akademia w Poznaniu); w 1919 stała się podstawą organizacji fizyki na Uniwersytecie Poznańskim oraz Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Fizycznego. Pierwszym Przewodniczącym OP PTF został prof. Tadeusz Pęczalski, który stworzył Zakład Fizyki Teoretycznej UP. W 1935 książkę Louis de Broglie był gościem zakładu i wygłosił wykład o swoich pracach dotyczących mechaniki falowej. Po II. wojnie światowej OP PTF został zarejestrowany 21.05.1949, przewodniczącymi OP PTF w latach 50. XX w. byli kolejno znakomici profesorowie fizyki: Szczepan Szczeniowski, Stanisław Loria, Arkadiusz H. Piekara. W Poznaniu odbyło się pięć Zjazdów Fizyków Polskich w latach 1930, 1952, 1969, 1991, 2013.

Słowa kluczowe: Polskie Towarzystwo Fizyczne, Uniwersytet Poznański, Oddział Poznański PTF, Zjazdy Fizyków Polskich w Poznaniu, wybitni profesorowie Uniwersytetu Poznańskiego, Medal im. Mariana Smoluchowskiego

Abstract. In Poznań, before the World War I, there was *Königliche Akademie zu Posen*. Later, in 1919, this Akademie became the foundation for organizing physics at the University of Poznań and then the Poznań Branch of the PPS. The Poznań Branch of the Polish Physical Society was created on June 30, 1923. The first chairman of the Branch Board was elected prof. Tadeusz Pęczalski, who built from scratch the Department of Theoretical Physics of the University of Poznań. In 1935, prince Louis de Broglie was a guest of the Department and gave a lecture discussing his work in the field of wave mechanics. After the World War II, the Poznań Branch was registered on May 21, 1949. At that time the chairmen of the Branch of the PPS were, in order, eminent professors: Szczepan Szczeniowski, Stanisław Loria and Arkadiusz H. Piekara. Five congresses of Polish Physicists took place in Poznań in the years: 1930, 1952, 1969, 1991, 2013.

Keywords: Polish Physical Society, University of Poznań, Poznań Branch of PPS, Congresses of Polish Physicists in Poznań, distinguished professors of the University of Poznań, Marian Smoluchowski Medal

W 2019 roku minęło 95 lat od powołania Oddziału Poznańskiego (OP) Polskiego Towarzystwa Fizycznego (PTF). Jubileusz ten w połączeniu z setną rocznicą powstania PTF skłania do refleksji, wspomnień i podsumowań. Artykuł niniejszy ma być tego rodzaju spojrzeniem wstecz. Przygotowując zarys historii OP PTF korzystałem z dokumentów w postaci niepełnych protokołów przechowywanych w zbiorach Archiwum UAM. Zaniechałem chronologię, w ujęciu kronikarskim bowiem ztraca się często istota rzeczy i gubi klimat działalności fizyków. Zdaję sobie sprawę z tego, że to opracowanie jest niepełne, niejeden fakt i niejedno osiągnięcie zostały zapewne przeoczone, może jednak stanowić przyczynek do dalszych pogłębionych studiów historycznych.

W latach 1903–1919 istniała pruska uczelnia wyższa *Königliche Akademie zu Posen* (Akademia Królewska w Poznaniu), a w jej ramach Wyższy Zakład Kształcenia Nauczycieli. Dyrektor tej placówki Paul Spiess (1862–1925) był fizykiem, który dobrze wyposażył zakład fizyczny, mieszczący się w czasach zaboru pruskiego na drugim piętrze Collegium Minus (ryc. 1). Zbiory tego Zakładu stały się podstawą do zorganizowania fizyki w 1919 w Uniwersytecie Poznańskim (UP), a następnie OP PTF [1].

Polskie Towarzystwo Fizyczne zostało założone 11.04.1920 na zjeździe organizacyjnym przedstawicieli wszystkich ośrodków naukowych w kraju, zwołanym w Warszawie z inicjatywy prof. Stanisława Kalinow-

skiego (1873–1946), ówczesnego przewodniczącego Warszawskiego Towarzystwa Fizycznego. W Poznaniu działało podówczas lokalne, Poznańskie Towarzystwo Fizyczne, które zrzeszało fizyków tworzącego się uniwersytetu, jak i szkolnictwa średniego. Delegat środowiska poznańskiego uczestniczył w konferencji zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Fizyczne w Warszawie w listopadzie 1920, w celu omówienia potrzeb oraz kierunku prowadzonych prac naukowo-badawczych w poszczególnych ośrodkach.

Ryc. 1. Zabytkowy, neorenesansowy gmach Collegium Minus Uniwersytetu Poznańskiego (archiwum UAM)

Członkowie Poznańskiego Towarzystwa Fizycznego brali czynny udział w akcjach kulturalno-oświatowych prowadzonych przez powołaną w Poznaniu Wszechnicę Piastowską, przemianowaną 24.06.1920 na Uniwersytet Poznański. Z inicjatywy archeologa prof. Józefa Kostrzewskiego (1885–1969) Wszechnica Piastowska, a później Uniwersytet Poznański prowadziły Powszechne Wykłady Uniwersyteckie (PWU). W skład zarządu organizującego te wykłady wchodził fizykochemik prof. Antoni Gałęcki (1882–1962), jeden z pierwszych członków Polskiego Towarzystwa Fizycznego. Cieszące się dużą popularnością PWU wygłaszane były także w Wielkopolsce. W latach 1920–1921 w ramach PWU wykładali profesorowie: Alfred Denizot, Tadeusz Pęczalski, Antoni Gałęcki.

Dla historii fizyki w Poznaniu ważna jest data 30.01.1919. W tym dniu utworzony został w UP Wydział Filozoficzny, który obejmował dwie sekcje: matematyczno-przyrodniczą i humanistyczną. UP powołał trzy Zakłady Fizyki: Zakład Fizyki Doświadczalnej (ZFD), Zakład Fizyki Teoretycznej (ZFT) i później Zakład Fizyki Lekarskiej (ZFL) Wydziału Lekarskiego.

Kierownikiem ZFD został w 1919 prof. Alfred Denizot (1873–1937), mianowany przez Naczelną Radę Ludową, urodzony w Poznaniu, uczeń Emila Warburga (1846–1931) i Maxa Plancka (1858–1947). Przybył ze Lwowa, gdzie pracował w Politechnice Lwowskiej jako profesor zwyczajny mechaniki ogólnej i analitycznej [2].

Profesor Denizot zajmował się teorią termodynamiki. Badał związki współczynnika rozszerzania z ciepłem właściwym i współczynnikiem ściśliwości oraz zależności między ciepłem właściwym a temperaturą [3]. Tematem jego prac naukowych był też ruch względny ciał. Projektował zastosowania żyroskopów na okrętach [4].

Zakład Fizyki Teoretycznej objął Tadeusz Pęczalski (1891–1947). Po powrocie z USA, gdzie studiował zagadnienia fizyki technicznej, przyjął stanowisko profesora nadzwyczajnego fizyki teoretycznej. Dorobek naukowy prof. Pęczalskiego dotyczył fizyki ciała stałego, termodynamiki i optyki. Wykładał mechanikę teoretyczną [5].

1.01.1922 powołano w UP trzeci zakład fizyki – Zakład Fizyki Lekarskiej Wydziału Lekarskiego. Był to pierwszy tego typu zakład w Polsce. Kierownikiem został Stanisław Kalandyk [6], który studiował u Josepha J. Thomsona (1856–1940) w Cambridge. Pracował nad emisją elektronów w różnych atmosferach. Później został profesorem zwyczajnym fizyki doświadczalnej Uniwersytetu Kijowskiego, a w 1922 profesorem nadzwyczajnym fizyki doświadczalnej UP.

Oddział Poznański PTF powstał z Poznańskiego Towarzystwa Fizycznego 30.06.1923 [7]. Oficjalne przyjęcie OP do PTF nastąpiło na Walnym Zgromadzeniu podczas II. Zjazdu Fizyków Polskich w Krakowie we wrześniu 1924 [8]. Pierwszym przewodniczącym OP został prof. T. Pęczalski (ryc. 2), który tę funkcję pełnił w latach 1924–1928.

Ryc. 2. Profesor Tadeusz Pęczalski [archiwum Wydziału Fizyki UAM]

W latach 1928–1929 Oddziałowi przewodniczył meteorolog i matematyk prof. Władysław Smosarski (1876–1960), po czym od 1930 przez szereg lat ponownie prof. Tadeusz Pęczalski. W skład Zarządu wchodził: prof. Stanisław Kalandyk, mgr Marta Lubieniecka (sekretarz) i mgr Eryk Arendt (skarbnik). Działalność Towarzystwa rozwijała się głównie w dwóch kierunkach: popularyzacji fizyki oraz wymiany myśli naukowej. Popularnonaukowe odczyty dla publiczności, często ilustrowane de-

monstracjami, wygłaszali profesorowie Kalandyk i Denizot.

Na zebraniach naukowych członków Oddziału Poznańskiego PTF referowane były prace własne, jak i najnowsze osiągnięcia fizyki światowej. Z omówionych prac własnych wymienić należy: prof. Stanisław Kalandyk *Emisja termojonowa w atmosferze halogenków*, prof. Władysław Smosarski *Stan jonizacji powietrza atmosferycznego* (prace jeszcze dzisiaj kontynuowane w Instytucie Balneologicznym i AWF), Jan Cichocki *Spektrografia masowa*, prof. Arkadiusz H. Piekara (Pracownia fizyki w doświadczalnym Gimnazjum i Liceum w Rydzynie koło Leszna) *Dwójłomność w polu magnetycznym, wpływ pola magnetycznego na przenikalność magnetyczną – prace wykonane we Francji w pracowni Aimé Cottona w Bellevue*.

W dniach 25–27.09.1930 w UP odbył się V Zjazd Fizyków Polskich, zorganizowany przez prof. Pęczalskiego, który Zjazd otworzył w imieniu środowiska poznańskiego. W Zjeździe wzięło udział aż 340 osób! [9]. Funkcję przewodniczącego Zjazdu pełnił prof. Mieczysław Wolfke (1883–1947). Trzydniowe obrady toczyły się w dwóch sekcjach: naukowej i dydaktycznej [10]. Analizując prace sekcji dydaktycznej (wcześniej sekcja pedagogiczna), na uwagę zasługuje referat Waclawa Wernera: *Rola zadań liczbowych w szkolnym nauczaniu fizyki*. Referent uwypuklił potrzebę rozwiązywania zadań na lekcjach fizyki i sygnalizował bardzo słabą umiejętność rozwiązywania zadań przez kandydatów na studia politechniczne. Wiele jego spostrzeżeń nie straciło do dzisiaj na swej aktualności [11]. W sekcji naukowej po raz pierwszy zorganizowano oddzielną sekcję fizyki teoretycznej. Wysłuchano 72 referatów.

Niestety, prof. Alfred Denizot nie uczestniczył w obradach Zjazdu, ponieważ był zwaśniony z prof. Tadeuszem Pęczalskim. Jego teoria wahadła Foucaulta nie znalazła uznania wśród fizyków, co doprowadziło go do zgorzknienia i izolacji w świecie naukowym.

Profesor Pęczalski nawiązał kontakt z Towarzystwem Fizycznym w Pradze (1932) oraz ośrodkami fizyki w Bratysławie i Brnie. Utrzymywał żywe kontakty z fizykami francuskimi, szczególnie z prof. Jean Perrin (1870–1942) z Paryża.

Oddział Poznański PTF gościł fizyków zagranicznych. Paul Langevin (1872–1946) wygłosił w 1927 odczyt o falach akustycznych *Sur les ondes acoustiques* [12]. W 1935 gościem Oddziału był książę Louis de Broglie (1892–1987) (ryc. 3), który wygłosił wykład na temat swoich prac z dziedziny mechaniki falowej [13]. Uniwersytet Warszawski przyznał mu wówczas tytuł *doctor honoris causa*. Wreszcie Irena Joliot-Curie (1897–1956) wygłosiła w Poznaniu odczyt na temat sztucznej promieniotwórczości.

Ryc. 3. Książę Louis de Broglie – laureat Nagrody Nobla z fizyki w 1929 (drugi od lewej) w Poznaniu w Collegium Minus UP 20.02.1935; po jego prawej stronie siedzi prof. Tadeusz Pęczalski, po lewej zaś prof. Stanisław Runge, ówczesny rektor UP (archiwum UAM)

W pracach Oddziału Poznańskiego PTF nie brał udziału prof. Denizot. Skłócony z prof. Pęczalskim udzielał się w Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Kopernika. Waśnie te nie sprzyjały rozwojowi PTF i fizyki w Poznaniu, toteż pod koniec lat 30. XX stulecia nastąpił regres w działalności Towarzystwa. W latach 1936 i 1937 istniały tylko cztery oddziały PTF (Warszawa, Lwów, Wilno, Kraków). Oddział w Poznaniu był najmniejszy i najmniej aktywny, aż w końcu przestał istnieć, a jego członkowie przeszli do Oddziału Warszawskiego.

Pewne ożywienie w rozwoju fizyki wniósł profesor Henryk Niewodniczański (1900–1968), który po śmierci Alfreda Denizota (1937), przeniósł się na jego miejsce z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie [14]. Z Wilna przybyli również jego asystenci: Bolesław Makiej i Aleksander Garnysz. Wspólnie z prof. Niewodniczańskim dokonali rozbudowy pracowni naukowych i dydaktycznych ZFD. Zakupili wiele nowoczesnych przyrządów i sprowadzili nowe czasopisma naukowe. Profesor Niewodniczański kontynuował w Poznaniu zapoczątkowane w Wilnie badania naukowe z dziedziny spektroskopii atomowej i cząsteczkowej, które dotyczyły wzbronionych linii atomowych.

Niestety, rękopisy szeregu prac wykonanych w Poznaniu krótko przed wojną, wspólnie z uczniami z optyki atomowej (Franciszkiem Lipińskim, Józefem Grycą, A. Rudawskim) i fizyki jądrowej (F. Gaworzewskim, Franciszkiem Pisklakiem), uległy zniszczeniu podczas pożaru Wilna w 1944 roku.

Profesor Niewodniczański zapoczątkował pierwsze w dziejach UP badania w dziedzinie fizyki jądrowej, sprowadzając z Wilna specjalną aparaturę elektroniczną do takich badań.

Wiosną 1939 prof. Henryk Niewodniczański zrezygnował ze stanowiska kierownika ZFD UP. Od 1.09.1939 miał objąć kierownictwo Zakładu Fizyki Uniwersytetu

Stefana Batorego w Wilnie po śmierci profesora Wacława Dziewulskiego (1882–1938) – poprzedniego kierownika tego Zakładu.

Po wyzwoleniu Poznania w 1945 przystąpiono do odbudowy UP i reaktywowania OP PTF. Początki powojennej fizyki w Poznaniu zarówno doświadczalnej, jak i teoretycznej były bardzo trudne. Charakteryzowały się one całkowitym brakiem kadr naukowych, zwłaszcza brakiem samodzielnych pracowników naukowych, a także brakiem aparatury badawczej i własnych pomieszczeń.

W 1945 do UP przybył prof. Szczepan Szczeniowski (1898–1979), w latach 1935–1939 profesor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, a wcześniej profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. To właśnie prof. Szczeniowski ogromnym wysiłkiem i talentem organizacyjnym „wskrzesił” fizykę poznańską. Przez pierwsze sześć powojennych lat prof. Szczeniowski był jedynym profesorem fizyki dla czteroletniego kursu studiów fizyki doświadczalnej i teoretycznej oraz wykładów z fizyki na chemii i częściowo matematyce. Zdecydowanie pracował ponad siły.

W 1948 otrzymał bardziej atrakcyjną nominację na stanowisko profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ulegając jednak perswazjom ówczesnego rektora UP, filozofa i logika prof. Kazimierza Ajdukiewicza (1890–1963) pozostał w Poznaniu, by dokonać historycznego dzieła, jakim była budowa fundamentów fizyki w UP, brak bowiem samodzielnych pracowników naukowych groził UP utratą praw do prowadzenia studiów z zakresu fizyki. Profesor Szczeniowski podjął się więc zadania pionierskiego i heroicznego, zadania stworzenia zespołów fizyki doświadczalnej i teoretycznej. Szczepan Szczeniowski wznowił też działalność OP PTF. Po II. wojnie Oddział Poznański został zarejestrowany 21.05.1949. Profesor Szczepan Szczeniowski został członkiem Zarządu Głównego PTF oraz redaktorem naczelnym czasopisma *Postępy Fizyki*. Czasopismo było redagowane w Poznaniu od połowy 1949 do 1951. Profesor pozostawił też po sobie pomnikowe dzieło w postaci sześciotomowego podręcznika *Fizyka doświadczalna* (PWN).

29.11.1952 roku odbyło się Walne Zgromadzenie OP PTF, na którym wybrano nowy Zarząd w następującym składzie: przewodniczący – prof. Stanisław Loria (1883–1958), zastępcy przewodniczącego – prof. Szczepan Szczeniowski (1898–1979) i prof. Arkadiusz Piekara (1904–1989), sekretarz – mgr Teodor Krajewski, skarbnik – mgr Andrzej Pilawski, członek Zarządu – mgr Franciszek Lipiński.

W 1953 OP PTF zorganizował cykl odczytów popularnych *Elektrycy w nauce i technice*. Poszczególne odczyty wygłosili: prof. Stanisław Loria *Odkrycie elektronu*, prof. Arkadiusz Piekara *Fotoemisja fotokomórki*,

doc. Andrzej Pilawski *Promienie Roentgena*, prof. Szczepan Szczeniowski *Optyka elektronowa: mikroskop elektronowy* oraz gość OP prof. Andrzej Sołtan (Warszawa) *Elektrycy o bardzo wielkich prędkościach*.

W ramach współpracy z Wojewódzkim Ośrodkiem Doskonalenia Kadr Oświatowych (WODKO) wygłoszone zostały dwa wykłady dla nauczycieli szkół średnich: prof. Arkadiusz Piekara *O wprowadzaniu pojęć w nauczaniu fizyki* i mgr Z. Beresiński *Problemy elektroakustyki*.

Pionierskim przedsięwzięciem prof. Piekary była współpraca z racjonalizatorami. Utworzył on brygady złożone z naukowców i robotników w celu rozwiązywania zagadnień przemysłowych. Katedry Fizyki UP brały udział w wojewódzkich naradach naukowców z racjonalizatorami.

Gościem OP PTF był w 1953 roku prof. Stefan Pieńkowski, który wygłosił wykład *Rezonans w zjawiskach optycznych*.

Warto podkreślić, że w latach 1949–1956 przewodniczącymi OP PTF byli w kolejności wybitni profesorowie UP: Szczepan Szczeniowski, Stanisław Loria, Arkadiusz H. Piekara (ryc. 4).

W 1954 Oddział Poznański PTF wspólnie z Polskim Towarzystwem Chemicznym i Polskim Towarzystwem Lekarskim urządził uroczystość dla uczczenia 20. rocznicy śmierci Marii Skłodowskiej-Curie. Na szczególną uwagę zasługuje referat profesora Lorii *Znaczenie prac Marii Skłodowskiej-Curie dla rozwoju fizyki*.

Dla członków OP zorganizowano 2 kursy szkoleniowe umiejętności praktycznych: kurs obróbki metali i kurs obróbki szkła. Ponadto członkowie Oddziału brali czynny udział w pracach poradni UP dla racjonalizatorów [15].

W 1956 przewodniczącym OP PTF został prof. Marek Kwiek (1913–1962), który był kierownikiem Katedry Akustyki i Teorii Drgań UP. Jego zastępcą został prof. A. Piekara [16].

Oddział Poznański PTF gościł wówczas dwóch fizyków z Krakowa: prof. Jana Weysenhoffa, który wygłosił referat *Newton, Einstein i ich teorie* oraz doc. dr. Andrzeja Hryniewiczza, który przedstawił *Metody wyzwalania energii jądrowej*. Przeciętą frekwencją wynosiła około 100 osób. Zorganizowano również cykl odczytów z pokazami na temat drgań dźwiękowych i świetlnych dla młodzieży szkół średnich. Dużym zainteresowaniem cieszył się wykład prof. Marka Kwieka *Nowa metoda analizy drgań niestacjonarnych*.

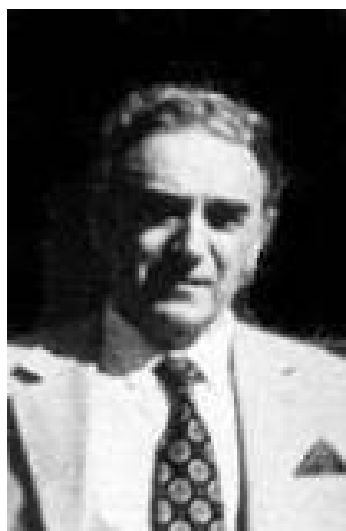
W okresie 1957–1969 OP PTF rozwijał ożywioną akcję odczytową. Poza referatami naukowymi, przeznaczonymi dla pracowników nauki, organizowano odczyty popularnonaukowe dla szerszej publiczności,

Szczepan Szczeniowski
(1949–1952)

Stanisław Loria
(1952–1955)

Arkadiusz Piekara
(1955–1956)

Ryc. 4. Przewodniczący Oddziału Poznańskiego PTF w latach 50. XX w. – wybitni profesorowie UP (archiwum Wydziału Fizyki UAM)

przede wszystkim dla nauczycieli fizyki i dla uczniów wyższych klas szkół średnich.

W 1958 zrealizowano w OP 36 odczytów i zebrań naukowych oraz 17 odczytów popularnonaukowych. Od-

czyty dla nauczycieli prowadzone były w ramach współpracy z WODKO[17].

W dniach 7-26.07.1958 prof. Edmund Karaśkiewicz (1899–1973), pracujący w Katedrze Akustyki i Teorii Drgań UAM, zorganizował Seminarium Otwarte w Katedrze Fizyki Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie i utworzył po raz pierwszy w Polsce Komitet Porozumiewawczy Katedr zajmujących się akustyką.

W 1962 OP PTF okrył się żałobą. 19.12.1962 roku zginął w katastrofie lotniczej na lotnisku Okęcie w Warszawie prof. Marek Kwiek – twórca poznańskiej szkoły akustyki.

W okresie 1959–1967 fizycy z OP PTF zgłosili na Zjazdy Fizyków Polskich sporą liczbę referatów: Toruń (1959) – 13, Gdańsk (1961) – 27, Katowice (1963) – 37, Kraków (1965) – 8, Lublin (1967) – 38 [18].

W dniach 8-13.09.1969 odbył się w Poznaniu XXI Zjazd Fizyków Polskich, któremu przewodniczył prof. Wojciech Rubinowicz – Przewodniczący ZG PTF, który wygłosił inauguracyjne przemówienie na pierwszym posiedzeniu Zjazdu poświęconym 50-leciu działalności Polskiego Towarzystwa Fizycznego. W ramach tego posiedzenia prof. Aleksander Jabłoński (Toruń) wygłaszając *Wspomnienia z działalności w Polskim Towarzystwie Fizycznym* wypowiedział znamienne słowa:

Przede wszystkim chciałbym podkreślić z całym naciskiem, że przed wybuchem drugiej wojny światowej ogół fizyków polskich przypisywał PTF ogromne znaczenie. Było rzeczą nie do pomyślenia, aby ktoś uchylał się od bezinteresownej pracy w PTF – praca ta uważana była za pracę dla dobra Nauki Polskiej, a tym samym dla dobra Polski. W organizowanych przez PTF Zjazdach Fizyków Polskich brali udział, z nielicznymi wyjątkami, wszyscy pracujący naukowo fizycy polscy. Każdy z ośrodków fizycznych starał się o wzięcie najliczniejszego i najaktywniejszego udziału w zjazdach. Aktywność ta była jednym z przejawów aktywności naukowej ośrodków. [19]

Ponadto wygłoszono jeszcze dwa referaty o tematyce historycznej: doc. Andrzej Piławski (Poznań) *Fizyka poznańska we wspomnieniach*, mgr Zofia Mizgier (Warszawa) *Powstanie i rozwój Polskiego Towarzystwa Fizycznego*.

Przyznane przez PTF medale im. Mariana Smoluchowskiego wręczono profesorom: Marianowi Danyśowi i Jerzemu Pniewskiemu. Wygłoszono 19 referatów plenarnych, w których przedstawiono najnowsze osiągnięcia w wybranych dziedzinach fizyki w Polsce i na świecie. Wśród referentów było dwoje reprezentantów ośrodka poznańskiego: doc. dr Danuta Frąckowiak wygłosiła wykład *Biofizyka*, a doc. dr Zdzisław Paják – *Spektroskopia radiowa i mikrofalowa*. Zorganizowano 27 posiedzeń dydaktycznych, którym przewodniczyli zaproszeni specjaliści. Siedmiu posiedzeniom dys-

kusyjnym przewodniczyli docenci z Oddziału Poznańskiego PTF: Antoni Śliwiński *Akustyka i ultradźwięki*, Henryk Cofta *Rentgenografia i neutronografia*, Franciszek Kaczmarek *Optyka nieliniowa i elektronika kwantowa, lasery, holografia*, Teodor Krajewski *Fizyka dielektryków stałych*, Janusz Morkowski *Fizyka magnetyków*, Mieczysław Frąckowiak *Optyczna spektroskopia molekularna*, Andrzej Pilawski *Biofizyka*.

Ponadto odbyła się dyskusja na temat *Rola i udział fizyki polskiej w rozwoju gospodarki narodowej*, której przewodniczył prof. Marian Mięśowicz.

W Zjeździe wzięło udział ponad 650 fizyków polskich oraz delegacje z Węgier (prof. J. Szabo), Bułgarii (doc. I. Zlatiew) i NRD (prof. H. Falkenhagen). Walne Zebranie uchwaliło zmiany w Statucie PTF dotyczące wprowadzenia do Zarządu Głównego dwóch wiceprezów (zamiast jak dotychczas jednego) oraz nadania sekretarzowi Zarządu Głównego tytułu Sekretarza Generalnego [20].

W czasie XXI ZFP czynne były dwie wystawy. Jedna poświęcona historii PTF z materiałów gromadzonych dla przyszłego archiwum PTF, druga była wystawą aparatury naukowej.

Działalność Oddziału Poznańskiego w latach 1970–2020 rozwijana była w trzech głównych kierunkach: naukowym, dydaktycznym i popularnonaukowym oraz współpracy z przemysłem.

Tradycyjną formę działalności naukowej OP PTF jest organizowanie odczytów naukowych. W wielu przypadkach referentami są uczeni zagraniczni, wśród nich także ci, którzy odwiedzali Oddział w ramach umów PTF z poszczególnymi krajami.

W latach 1974–1976 OP zorganizował kilkanaście posiedzeń naukowych z cyklu *Spotkania z twórcami nauki polskiej*, na których referowali swoje prace profesorowie: Leonard Sosnowski, Marian Mięśowicz, Jerzy Janik, Zygmunt Galasiewicz, Iwo Białyński-Birula, Arkadiusz Piekara, Jan Łopuszański.

Jedną z form popierania przez OP twórczości naukowej było udzielanie pomocy fizykom w realizacji ich wyjazdów zagranicznych na konferencje i staże naukowe. Z tej formy skorzystali między innymi: Maciej Kozierowski (IF UAM), Jadwiga Stankowska (IF UAM), Leokadia Bobrowicz (IF UAM) i Zdzisław Ożgo (IF UAM).

Oddział Poznański występuje z wnioskami o przyznanie przez ZG PTF nagród naukowych. W omawianym okresie najważniejsze nagrody naukowe PTF otrzymali: Medal im. Mariana Smoluchowskiego – Józef Barań (2008), Stanisław Kielich (1993), Arkadiusz Piekara (Poznań i Warszawa 1976), laureatami Nagrody Naukowej im. Wojciecha Rubinowicza byli: Adam Miranowicz (2019), Ireneusz Weymann (2013), Ryszard Tanaś (2005), Andrzej Jezierski (1980), Piotr Pierański (1979),

Paweł Kamasa wraz z Michałem Ostafinem i Jerzym Pietrzakiem (1978), Mariusz Maćkowiak (1977), Zdzisław Ożgo (1976), Janusz Morkowski (1971) i Stanisław Kielich (1968).

Inny ważny kierunek działalności, do którego Zarząd OP przywiązywał wielką wagę, to podnoszenie sprawności procesu kształcenia fizyków w województwie poznańskim. Sprawa ta zależy bardzo silnie od stanu przygotowania absolwentów szkół średnich do wyższych studiów, a jest ono na ogół niewystarczające, zaplanowano zatem akcje mające na celu poprawę sytuacji. W 1975 reaktywowano działalność Sekcji Dydaktycznej OP PTF. Celem powołania tej Sekcji było podwyższenie kwalifikacji zawodowych nauczycieli i utworzenie trwałych kontaktów pomiędzy nimi a nauczycielami akademickimi. Pracą tej Sekcji aktywnie kierowała od roku 1976 mgr Danuta Zommer, metodyk fizyki i ówczesny wizytator Kuratorium Oświaty i Wychowania w Poznaniu. Dyskutowano nowe tendencje w dydaktyce fizyki (dr Zygmunt Przeniczny z UAM), ujęcia dydaktyczne zagadnień elektromagnetyzmu (doc. dr Andrzej Pilawski z AM); omawiane były problemy fizyki współczesnej (prof. Jan Stankowski z IFM PAN), podstawowe zagadnienia fizyki plazmy i ich realizacja w programie szkoły średniej (dr Zygmunt Przeniczny z UAM) oraz wybrane zagadnienia z astrofizyki (prof. Hieronim Hurnik z OA UAM). Niektóre posiedzenia Sekcji miały na celu zapoznanie nauczycieli szkół średnich z wybraną problematyką badawczą poznańskich placówek naukowych. Przedstawiono na przykład podstawowe właściwości ciekłych kryształów (doc. dr E. Walentynowicz z PP) czy też zagadnienia fizyki molekularnej (doc. dr Andrzej Graja z IFM PAN). Tematyka posiedzeń Sekcji Dydaktyki Fizyki OP PTF proponowana była przez słuchaczy, a referowana przez pracowników naukowych poznańskich szkół wyższych i instytutów naukowych. Sekcja Dydaktyki Fizyki OP PTF przybliżyła nauczycielom fizyki ze szkół średnich poznańskie laboratoria naukowe i umożliwiła im odbywanie specjalistycznych konferencji na terenie instytutów. Podniosło to atrakcyjność tradycyjnych konferencji nauczycielskich.

Zarząd OP PTF w 1974 nawiązał owocną współpracę z Sekcją Fizyki Młodzieżowego Towarzystwa Przyjaciół Nauk im. Edukacji Narodowej w Poznaniu. Współpraca ta (trwająca do 1992) polegała na organizowaniu wykładów i udostępnianiu pracowni naukowych IF UAM, IFM PAN, IF PP na prace eksperymentalne członków tego Towarzystwa oraz na organizowaniu spotkań dyskusyjnych.

Pragnąc przyjść z pomocą w przygotowaniu się do egzaminów wstępnych kandydatom na studia wyższe, OP organizował od 1975 coroczne seminaria z fizyki. Wykładowcami byli pracownicy naukowcy IF UAM, IFM

PAN oraz IF PP. Poważnym wkładem Oddziału do dzieła podnoszenia poziomu przygotowania kandydatów na kierunki ściśle wyższych uczelni była i jest do dzisiaj także organizacja Olimpiad Fizycznych. Obecnie na czele Okręgowego Komitetu Olimpiady Fizycznej stoi prof. Krzysztof Grygiel z Wydziału Fizyki UAM *Lato z Helem – Warsztaty Naukowe* organizowane od 36 lat są wyjątkowym miejscem, gdzie popularyzowana jest fizyka. W Odolanowie, na terenie KRIO (oddział Polskiego Górnictwa Naftowego i Gazownictwa SA w Warszawie) istnieje Zakład Fizyki Niskich Temperatur Instytutu Fizyki Molekularnej PAN. 5.07.2019 odbyła się (m. in. pod patronatem OP PTF) Sesja Jubileuszowa poświęcona pamięci Profesora Jana Stankowskiego, który był *spiritus movens* całego przedsięwzięcia *Lato z Helem* [21]. W ciągu 34 lat do Odolanowa przyjechało 130 wykładowców z ośrodków naukowych z całej Polski, którzy wygłosili 365 wykładów dla 700 uczniów i studentów. Uczestnikami Warsztatów Naukowych *Lato z Helem* na początku byli studenci UAM i PP. Od 1994 bywają tu także uczniowie pozostający pod opieką Krajowego Funduszu na Rzecz Dzieci. Obecnie Kierownikiem Naukowym Warsztatów Naukowych *Lato z Helem* jest prof. Zbigniew Trybuła z IFM PAN, zaś koordynatorem – mgr Małgorzata Trybuła.

Współpraca Oddziału Poznańskiego PTF z przemysłem rozwija się z roku na rok coraz owocniej. Ważną inicjatywą w dziedzinie kontaktów z przemysłem było zorganizowanie w ramach współpracy z NOT cyklu wykładów i pokazów zastosowań technicznych najnowszych osiągnięć fizyki. Wspólnie z SIMP urządzane były sympozja na temat nowoczesnych metod obróbki metali. Członkowie OP PTF brali aktywny udział w licznych wystawach organizowanych przez organizacje producentów i zakłady przemysłowe. Wygłaszali referaty plenarne i komunikaty oraz prezentowali aparaturę naukowo-badawczą, kontrolno-pomiarową oraz zestawy demonstracyjne dla dydaktyki szkolnej własnej konstrukcji.

Pod patronatem Oddziału Poznańskiego PTF w dniach 22-24.04.1974 odbyła się w Poznaniu VI Konferencja Elektroniki Kwantowej i Optyki Nieliniowej (EKON VI), którą zorganizowały: Instytut Fizyki UAM, IFM PAN oraz Instytut Elektroniki Kwantowej WAT (Warszawa). Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego był prof. Stanisław Kielich. W Konferencji wzięło udział 350 uczestników, w tym 16 z zagranicy. Obrady odbywały się w czterech sekcjach: A – Elektronika kwantowa, B – Technika laserowa i jej zastosowania, C – Optyka kwantowa i holografia oraz D – Optyka nieliniowa. Konferencja była kontynuacją poprzednich, które odbywały się co dwa lata w Poznaniu pod nazwą *Radiospektroskopia i Elektronika Kwantowa* (REK). Na

konferencji EKON przyjeżdżali znakomici fizycy z całego świata. Konferencje te odbywały się co dwa lata i wtedy na chwilę Poznań stawał się światowym centrum nauki o laserach.

Fizycy z OP PTF brali udział w ogólnopolskim spotkaniu *Spektroskopia Mikrofalowa EPR* zorganizowanym przez RADIOPAN podczas Ogólnopolskiego Sympozjum Fizyki Technicznej we Wrocławiu (1978), wystawach sprzętu optycznego na konferencjach EKON w Poznaniu (1975–1978), wystawie *Rzemiosło w postępie technicznym* w Poznaniu (1978).

Przez trzy dziesięciolecia (1970–2000) działały zespoły fizyków i techników opracowujących i konstruujących aparaturę naukowo-badawczą i kontrolno-pomiarową z dziedziny radiospektroskopii i elektroniki kwantowej (IF UAM, IFM PAN, RADIOPAN, COBRA-BiD w Poznaniu).

W latach 70. i 80. XX w. IFM PAN pod patronatem OP PTF organizował konferencje *Radio- and Microwave Spectroscopy* (RAMIS). Były one poświęcone zastosowaniom rezonansów magnetycznych NMR, EPR i APR w śledzeniu oddziaływań molekularnych warunkujących przejścia fazowe w fazie skondensowanej. Obok metod rezonansów magnetycznych prezentowane były badania wysokociśnieniowe i kalorymetryczne, dostarczające informacji o parametrach termodynamicznych niezbędnych do interpretacji danych spektroskopowych. W materiałach RAMIS opublikowane były plenarne referaty i prace sesji plakatowych.

Członkowie OP PTF byli doradcami i wykonywali ekspertyzy dla Kombinatu Przemysłowego Huta Stalowa Wola i Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego PZL – Rzeszów.

XXXI Zjazd Fizyków Polskich odbył się w Poznaniu w dniach 23-25.09.1991 [22]. Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego Zjazdu był prof. Stanisław Hoffmann z IFM PAN w Poznaniu. Zjazd otworzył wykład laureata Medalu im. Mariana Smoluchowskiego prof. Władysława Świąteckiego (Berkeley, USA) na temat porządku, chaosu i dynamiki jądrowej. Ponadto wygłoszono 11 wykładów plenarnych. Dużym zainteresowaniem cieszyły się wykłady: prof. Jerzego Spałka z Krakowa *W poszukiwaniu nowych nadprzewodników*, prof. Zbigniewa Jacyny-Onyszkiewicz z Poznania *Fizyka i metafizyka pomiaru kwantowego*, prof. Andrzeja Dobka z Poznania *Czy i kiedy elektrownie fotosyntetyczne?* oraz prof. Rufina Makarewicz z Poznania *Dlaczego hałas jest hałasem?* W Zjeździe wzięło udział 304 zarejestrowanych uczestników, w tym 106 nauczycieli i 12 uczniów. Byli to nauczyciele fizyki ze szkół średnich i podstawowych z całej Polski oraz laureaci olimpiad fizycznych. Została zorganizowana Sesja Dydaktyczna poświęcona pamięci prof. Grzegorza Białkow-

skiego (1932–1989), na której dyskutowano problemy dydaktyki fizyki na wszystkich poziomach nauczania.

Oddział Poznański PTF, Wydział Fizyki Technicznej Politechniki Poznańskiej (WFT PP), Wydział Fizyki UAM, Instytut Fizyki Molekularnej PAN i Komitet Fizyki PAN zorganizowały XLII Zjazd Fizyków Polskich w dniach 8–13.09.2013 w Poznaniu. Komitetowi Organizacyjnemu Zjazdu przewodniczyła prof. Alina Dudkowiak z WFT PP, która pełniła wtedy funkcję przewodniczącej Oddziału Poznańskiego PTF. Gościem specjalnym XLII Zjazdu był prof. Klaus von Klitzing – laureat Nagrody Nobla (1985) w dziedzinie fizyki. Program Zjazdu obejmował 20 wykładów i referatów plenarnych, w tym wykłady specjalistyczne dotyczące najnowszych osiągnięć fizyki, wykłady popularnonaukowe oraz specjalnie dedykowane Janowi Czochralskiemu, którego rok – w 60. rocznicę śmierci – wówczas obchodzono [23]. Po raz pierwszy w historii Zjazdów Fizyków Polskich zorganizowano Sesję Młodych dla młodych adeptów nauki, którzy stali u progu kariery naukowej i referowali wyniki swoich prac naukowych [23].

W Poznaniu odbyło się pięć Zjazdów Fizyków Polskich w latach: 1930, 1952, 1969, 1991, 2013. Aktualnie OP PTF liczy 134 członków. Dla porównania w 1997 liczba ta wynosiła 129 [24], w 1964 zaś 83 osoby [25]. Funkcje przewodniczących Oddziału Poznańskiego PTF pełnili profesorowie (w kolejności): Marek Kwiek, Edmund Karaśkiewicz, Andrzej Pilawski, Zdzisław Pająk, Antoni Śliwiński, Jerzy Małecki, Jerzy Pietrzak, Tadeusz Hilczer, Jadwiga Stankowska, Andrzej Dobek, Stanisław Hoffmann, Andrzej Więckowski, Jerzy Dembczyński, Roman Świetlik, Alina Dudkowiak i Henryk Drozdowski (od 2017). Najdłużej we władzach Oddziału pracowali: prof. Tadeusz Hilczer (sekretarz Oddziału Poznańskiego w latach 1953–1984) i doc. Andrzej Pilawski – 25 lat.

Na zakończenie warto podkreślić, że historia poszczególnych oddziałów PTF jest częścią historii nauki. Jak pisał prof. Władysław Natanson – pierwszy prezes PTF: *Dopiero przez historię nauki poznajemy naukę w pełni. Historia nauki ukazuje jej trudności, niebezpieczeństwa, pomyłki; słabość i chwiejność umiejętności wyczytujemy z jej dziejów [...] Dopiero historia nauki uczy cierpliwie, bezstronnie, czym jest ludzki umysł* [26].

Literatura

- [1] B. Średniawa „Szkic historii fizyki polskiej w okresie międzywojennym 1918–1939” *Studia poświęcone M. Skłodowskiej-Curie i M. Smoluchowskiemu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 133, Wrocław 1968.
- [2] H. Drozdowski „Historia przedwojenna fizyki poznańskiej (1919–1939)” w: *Obchody 100. rocznicy Uniwersytetu Poznańskiego, Sesja Historyczna na Wydziale Fizyki UAM*, 10 V 2019, w „Kronika Polskiego Towarzystwa Fizycznego” *Postępy Fizyki* 70 (3), 46 (2019).
- [3] *Atti del Congresso Internazionale dei Matematici*, 103–111, Bologna 1928.
- [4] *Comptes rendus du III Congres International de Mcanique Applique*, II, 455, Stockholm 1930.
- [5] B. Milewski *Mechanika teoretyczna według wykładów prof. Tadeusza Pęczalskiego*, przejrzał prof. T. Pęczalski, nakładem Komisji Wydawniczej Koła Matem.-Fizycznego studentów Uniwersytetu Poznańskiego 1928.
- [6] L. Kubisz „Pamięci Profesora Stanisława Kalandyka” *Postępy Fizyki* 71 (1), 37 (2020).
- [7] *Nauka Polska* 5, 411 (1925).
- [8] *Sprawozdania i Prace PTF* 2 (4), 52 (1925).
- [9] L. Wertenstein „V-ty Zjazd Fizyków Polskich w Poznaniu” *Wszechświat*, 9, 295 (1930).
- [10] S. Warhaftman „V-ty Zjazd Fizyków Polskich” *Math. Pol.* 5 (7-8), 148 (1930).
- [11] H. Drozdowski *Problemy dydaktyki fizyki*, 303, Centrum Edukacji Nauczycielskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, Krośnice-Wrocław 2011.
- [12] *Sprawozdania i Prace PTF* 4 (1), 120 (1929).
- [13] Biblioteka Jagiellońska – Dział Rękopisów Nr 9002–III, k. 216 (listy do W. Natansona).
- [14] A.K. Wróblewski „Bilans stulecia” *Postępy Fizyki* 67 (3), 104 (2016).
- [15] „Kronika” *Postępy Fizyki* 6 (3), 359 (1955).
- [16] „Kronika” *Postępy Fizyki* 7 (6), 566 (1956).
- [17] „Kronika” *Postępy Fizyki* 9 (2), 238 (1958).
- [18] M. Lubatowicz, J. Pomorski „Dwadzieścia Zjazdów Fizyków Polskich” *Postępy Fizyki* 19 (5), 569 (1968).
- [19] A. Jabłoński „Wspomnienia o działalności PTF” *Postępy Fizyki* 21(3), 321 (1976).
- [20] *Protokół Walnego Zebrania PTF z dn. 8.9.1969 w Poznaniu*, archiwum PTF.
- [21] *Lato z Helem Odolanów XXXV Warsztaty Naukowe, Sesja Jubileuszowa poświęcona pamięci Profesora Jana Stankowskiego*, IFM PAN, 5 lipca 2019.
- [22] S. Hoffmann „XXXI Zjazd Fizyków Polskich” *Postępy Fizyki* 43 (3), 309 (1992).
- [23] H. Drozdowski „Rok Jana Czochralskiego” w: *Program i streszczenia XLII Zjazd Fizyków Polskich WFT PP*, Poznań 2013, s. XV.
- [24] „Kronika” *Postępy Fizyki* 48 (3), 293 (1997).
- [25] „Kronika” *Postępy Fizyki* 15 (5), 575 (1964).
- [26] W. Natanson *Wspomnienia i szkice z przedmową Arkadiusza H. Piekary*, Kraków 1977.